

EUROPOS SAMPRATA LIETUVIO SĄMONĖJE

DR. MARIUS SMETONA

Vilniaus universitetas

Vilnius University

Universiteto g. 3, LT-01513 Vilnius

El. paštas marius.smetona@gmail.com

Santrauka

Straipsnyje kognityvinės definicijos metodu atliekama EUROPOS koncepto analizė. Iš jos išryškėja, kas lietuviams yra Europa, su kuo ji asocijuojasi, kokia galima žodžio „Europa“ kognityvinė definicija. Ji formuluojama iš šiandienio jaunimo apklausose pateiktų minčių apie Europą ir atskirų diskursų analizės, išryškėjusių semų bendrybių ir skirtumų.

Reikšminiai žodžiai: kognityvinė definicija; diskursas; konceptas; Europa; anketa; kultūra.

Įvadas

Šių dienų lingvistika nebeapsiriboja siauros srities tyrinėjimais, vis dažniau kalbama apie tarpdalykinius ryšius, kelių sričių metodų dermę. Pirmiausia tai taikoma vienai iš naujausių kalbos mokslo krypčių – etnolingvistikai, kitaip dar vadinamai antropologine ar kultūrine lingvistika. Jos tyrinėjimų sritį sudaro kalbos santykis su tautos istorija, visuomeniniu gyvenimu ir kultūra. Kalbos ir kultūros santykiui, kultūriniam kalbos aspektams, kalboje užkoduotai kultūrai atskleisti šiuo atveju atiten-

ka išskirtinis dėmesys. Šia – kalbos santykio su kultūra – problematika, šaknimis siekiančia XIX a. Wilhelmo von Humboldto kalbos filosofiją, pastaraisiais dešimtmečiais imta domėtis itin aktyviai. Etnolingvistai pasitelkia kognityvistų metodus ir išplečia kalbos reikšmę visuomenės gyvenime – kalbos turinys sutapatinamas su visu esamu sąmonės turiniu. Savo tyrinėjimų objektu jie įvardija kalbėtojų sąmonėje egzistuojančias sąvokas – konceptus kaip žmogaus patyrimo ir visos psichomotorinės veiklos rezultata. Kognityvistai teigia, kad kalbos turinys – tai tam tikru atžvilgiu žmogaus ir pasaulio, tikrovės susidūrimo rezultatas, žmogaus jutiminių bei emocinių pasaulio patyrimų ir jų apdorojimo sąmonėje visuma. Etnolingvistai nueina dar toliau – pasiremdami kalbos faktais jie rekonstruoja žmonių pasaulėvaizdį kaip tam tikro silpniau ar stipriau kalboje išreikšto nuomonių kompleksą apie pasaulio, esančio už kalbos ribų, objektų požymius ir egzistavimo būdą, įtvirtintą žodžių reikšmėse. Šiuo požiūriu kalbos pasaulėvaizdis yra fiksuota visuma santykių, išreikštų teksto kalbine forma ir kylančių iš nekalbinio pasaulio pažinimo¹. Etnolingvistai ypač pabrėžia kultūros aspektą. Kalbėdamas apie etnolingvistikos mokslo siekius, lenkų etnolingvistinės mokyklos pradininkas Jerzy'is Bartmiński orientuojasi į kalbos ne tik kaip visuomenės komunikaciją lemiančias priemones, bet kaip pačios kultūros sudėtinės dalies ištyrimą. Šią kultūros dalį kalbininkas įvardija kaip neįprastą, nes ji ne tik sukaupia kultūros kaip visumos esminius požymius, bet ir išryškina tai kultūrai būdingus daiktų ir reiškinių conceptualizacijos ir kategorizacijos būdus, egzistuojančias vertinimų sistemas, matymo taškus, visuomenėje įtvirtintą poziciją pasaulio atžvilgiu². Kalba ne tiek daro įtaką pasaulio pažinimui, kiek atskleidžia tam tikros kalbinės bendruomenės pasaulio ir kultūros suvokimo būdą. Be tradicinių etnolingvistikos mokslo aiškinimų, lietuvių etnolingvistikoje atsiranda tau-

¹ Bartmiński, J., Tokarski, R. Językowy obraz świata i spójność tekstu. *Teoria tekstu*. Wrocław, 1986, p. 72.

² Bartmiński, J. Czym zajmuje się etnolingwistyka. *Akcent*. Wrocław, 1986, Nr. 4(26), p. 18.

tos mentaliteto kalboje motyvas. Tokį etnolingvistikos uždavinį lietuvių kalbininkas Aloyzas Gudavičius nurodo savo knygoje „Etnolingvistika“. Pasak autoriaus, etnolingvistika turi parodyti, kaip kalboje atrodo tauta – jos požiūris į pasaulį, to pasaulio supratimas ir vertinimas, jos kultūra pačia plačiausia prasme, įskaitant visą sukurtą artefaktų pasaulį, tradicijas ir kasdienės veiklos bei elgesio standartus. Tautos atspindys kalboje turi apimti ir tai, kas vadinama mentalitetu, tautine psichologija. Etnolingvistikos mokslo objektu autorius įvardija tautą kalboje, tautos mentalinio ir dvasinio gyvenimo atspindį kalboje³.

Kalbos pasaulėvaizdis apima nuomonių apie žmogų ir pasaulį kompleksą, išskaitomą iš skirtingų kalbinių duomenų, o nuomonės labiau ar mažiau yra priklausomos nuo tautos ar individo pripažintamų ir puoselėjamų vertybių. Tokiu būdu vertybės tampa tuo veiksnium, kuris daro didelę įtaką pasaulio vizijai (vadinasi, – ir pasaulio vaizdui), kuriamai subjekto, patiriančio ir conceptualizuojančio tikrovę⁴. Būtent jos integruoja tradicijos ir visuomenės pripažintus pasaulio vaizdo elementus, kuria kalbos vartotojų kultūrinę ir socialinę tapatybę⁵, o mums iš viso leidžia kalbėti apie tautos dvasinę kultūrą. Nepriklausomai nuo savo intensyvumo, vertybės visuomet randa vietą kalboje ir už kalbos ribų. Jos yra neatsiejama dalis to turinio, kurį bandoma išgauti iš turimos kalbinės medžiagos. Rekonstruodami tautos, tam tikros kalbinės bendruomenės pasaulio ir savo vietos jame suvokimo būdą, turintį savo išraišką kalboje, kartu rekonstruojame ir jos vertybių sistemą.

Vertybių sistemoje kaip vienas iš komponentų egzistuoja tautos suvokimas ją supančiame pasaulyje, identifikacija su jai artima kultūra, geografine vieta. Šis straipsnis susijęs su lietuviška Europos samprata.

³ Gudavičius, A. *Etnolingvistika*. Šiauliai, 2009.

⁴ Daugiau apie sąmonės aksiologinius parametrus žr. Bartmiński, J. *Etnolingwistyka*. Lublin, 1994, t. 6, p. 29–51.

⁵ Bartmiński, J. *Jezykowe podstawy obrazu świata*. Lublin, 2007, p. 133.

Lietuvoje nauju kognityvinės definicijos metodu⁶ atlikta EUROPOS koncepto analizė atskleidžia ne tik lietuvių suvokimą, kas jiems yra Europa, bet ir leidžia suformuluoti kognityvinę definiciją, kokios iki šiol nebuvo pateikta nė viename leksikografiniame šaltinyje. Politikams šis straipsnis turėtų būti itin įdomus ir svarbus, juk gana dažnai viešai kalbama apie Europą net nesusimąstant, ką ji iš tiesų reiškia visuomenei, kokią reikšmę ji turi lietuviškai tapatybei. Be to, turėtų būti įdomūs studentų apklausos rezultatai, nes šiandieniai studentai lems Lietuvos ateitį, tad jų mintis būtina įsiklausyti formuojant valstybės politiką.

Problemos ištirtumas ir kultūrinis kontekstas

Konkrečių kalbinių tyrinėjimų apie Europos suvokimą nesama. Paminėti galima nebent Vidos Rudaitienės straipsnį, kuriame aptariamas nelietuviškos kilmės prepozicinio dėmens *euro*- vartojimas. Daugiau galima rasti filosofinio ir kultūrinio, politologinio pjūvio tyrinėjimų. Kaip naujusias minėtina Nerijos Putinaitės knyga „Trys lietuviškos Europos. Tauta, Europa, ES dabartinėje tapatybėje“. Bet nė viena iš tokio pobūdžio knygų ar straipsnių neatsako į klausimą, kas yra Europa lietuviui. Dėl šios priežasties reikia naujo tyrinėjimo metodo. Iš pradžių tikslingiausia aprašyti, kokia kultūrinė ir istorinė situacija galėjo nulėmti Europos suvokimo lietuvių pasąmonėje raidą. Galima teigti, kad kituose skyriuose nagrinėjamuose pavyzdžiuose ši raidos specifika ir atsispindi.

Pradėti reikėtų nuo baltų genčių ir Europos santykio. Baltų pasauliūroje esama daug panašumų su Skandinavijos mitologija, yra karienių veiksmų pėdsakų, liudijančių apie tarpusavio kontaktus. Pirmaisiais mūsų eros amžiais baltai patyrė jau ir antikinės civilizacijos poveikį per

⁶ Šis straipsnis yra parengtas pagal tarptautiniam projektui EUROJOS (Grant EUROJOS, pt. *Metody analizy językowego obrazu świata w kontekście badań porównawczych*. Grant NPRH nr 0132/NPRH2/H12/81/2012, na lata 2012–2015. Instytut Slawistyki PAN, Warszawa.) rengtą EUROPOS koncepto analizę, tad laikomasi Liublino etnolingvistų mokyklos kognityvinės definicijos sampratos ir koncepto analizės metodologijos.

prekybą su Romos imperija, žinoma, per tarpininkus. Kraustantis tautoms, baltų gentims po truputį jungiantis į vienokias ar kitokias sąjungas ir užsimezgant santykiams su slavais, ankstyvaisiais viduramžiais baltai jau tiesiogiai susidūrė su lotyniškąja Vakarų Europos ir bizantiškąja Rytų Europos civilizacijomis⁷. Dėl geografinės padėties Lietuvai buvo lemta patirti įvairių kultūrų įtaką ir atsiderėti jų sankryžoje.

Konkrečiau apie lietuvių požiūrį į Europą galima kalbėti tik tada, kai atsiranda rašytiniai šaltiniai, todėl tam tikros opozicijos tarp Europos, tiksliau Vakarų valstybių ir Lietuvos, paliudijimų esama dar iki Lietuvos krikšto. Pagrindinė opozicija yra religija ir kultūra. Pirmieji lietuvių žingsniai europietiškumo link buvo karaliaus Mindaugo karūnacija. Manoma, kad šis valdovas pažino „svetimą, priešišką ir paslaptinę Europos civilizacijos pasaulį“ ir „išmoko mąstyti kaip Vidurio Europos monarchas“⁸. Žinoma, net ir po Mindaugo karūnavimo Vakarai išliko priešai ne tik karine, bet ir religine prasme, nes valstybė nebuvo visuotinai pakrikštyta, pašamonėje buvo įsivyravusi priešprieša *jie* ir *mes*⁹. Didesnė Lietuvos integracija prasideda Lietuvos didžiajam kunigaikščiui Gediminui pradėjus kviesti amatininkus, pirklus, vienuolius iš Vakarų Europos į Vilnių, greičiausiai ne tik dėl ekonominių, bet ir kultūrinių paskatų. Atsikraustę žmonės atsivežė ir savo pasaulio suvokimą, be to, Lietuvai sparčiai plečiantis į slavų žemes, neabejotinai susidurta ir su slavų tautų požiūriu į Europos šalis. LDK apskritai pasižymėjo tolerancija įvairioms tautoms, jų tradicijoms, religijoms – didelėje teritorijoje gyveno skirtingai kalbantys įvairių konfesijų žmonės, svarbiausia – jie gyveno taikiai¹⁰, net suvokdami savo skirtingumą buvo toleruojami ir toleravo

⁷ Gudavičius, E. *Lietuvos istorija*. Vilnius, 1999.

⁸ Gudavičius, E. Tautinės lietuvių savimonės lygis XIV a. pabaigoje. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos tradicija ir paveldo „dalybos“*. Vilnius, 2008.

⁹ *Ten pat*.

¹⁰ Augustyniak, U. Wielokulturowość Wielkiego Księstwa Litewskiego i idea tolerancji, a praktyka stosunków międzywyznaniowych w XVI–XVIII. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos tradicija ir tautiniai naratyvai*. Vilnius, 2009.

kitus¹¹, skleidė savo kultūrą¹². Daugiakultūrė Lietuva tarsi atspindėjo šiandien Europoje skleidžiamą idėją toleruoti ir gerbti kitus, kartu išlaikant savo valstybingumą ir tautų identitetą. Iš esmės netgi galima teigti, kad lietuviai tapo europiečiais anksčiau, nei patys europiečiai suprato, kad jie yra europiečiai.

Vis dėlto religinė priešprieša tarp Lietuvos ir Vakarų Europos išliko iki pat Lietuvos krikšto, nes pagoniška Lietuva buvo nuolat puolama Kryžiuočių ordino. Po 1387 m. pakrikštytai Lietuvai atsivėrė kelias palaikyti diplomatiškus santykius su Vakarų Europa, o jos kultūra pradėjo daryti įtaką Lietuvai. Ši įtaka ypač sustiprėjo sukūrus Abiejų Tautų Respubliką, kurios karaliais ar karalių žmonomis tapo žinomų Europos šalių giminų atstovai. Atvykdami jie atsiveždavo savo kultūrą, mokslo suvokimą, teisės žinias, o svarbiausia – filosofinės minties sklaidą, kuri leido plisti reformacijai Lietuvoje. Toks kultūrų susilieėjimas paskatino LDK kilminguosius sekti Vakarų Europa ir pritaikius tai, kas geriausia, pradėti leisti knygas, parašyti 1468 m. Teisyną, išleisti Statutus (taip Lietuva ir Europa supanašėjo ir teisiniu požiūriu)¹³, domėtis mokslu, remti kultūrą.

Lietuvai sunkus, bet savotiškai įdomus buvo laikotarpis po Abiejų Tautų Respublikos trečiojo padalijimo. LDK atsidūrus carinės Rusijos okupacijoje ir po sukilimų sunaikinus didelę dalį didikų, buvo mėginama vykdyti rusifikaciją, net uždrausta spauda. Bet sekdami idėjomis, kurias paskatino Prancūzijos revoliucija, ir Europoje kylančia tautos laisvės dvasia, lietuviai, remdamiesi Rytų ir Vidurio Europos pavyzdžiu, pradėjo ugdyti tautos šviesuomenę iš žemdirbių. Lietuvių kultūros veikėjai – Šatrijos Ragana, Jonas Biliūnas, Maironis – buvo atviri visoms politinėms ir

¹¹ Bairašauskaitė, T. Vietinis komponentas sociokultūrinės tapatybės konstrukcijose (istoriografinis kontekstas). *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos tradicija ir tautiniai naratyvai*. Vilnius, 2009.

¹² Temčinai, S. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos rusėniškoji literatūra kaip kultūrinės integracijos modelis. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos tradicija ir tautiniai naratyvai*. Vilnius, 2009.

¹³ Jovaišas, A. Literatūra rusėnų kalba. *Lietuvių literatūros istorija XIII–XVIII amžiuje*. Vilnius, 2003.

kultūrinėms Europos srovėms¹⁴, nors ir jie vis pabrėždavo, kad Lietuva skiriasi nuo likusios Europos, bet turinti siekti tų pačių idealų.

Didelė dalis išsilavinusių tarpukario Lietuvos žmonių mokslus baigė Vakarų Europos universitetuose, iš kur parsivežė naujų idėjų ir pritaikė jas Lietuvoje. Po Sovietų Sąjungos okupacijos ir vykdytų represijų bei didelės propagandos sklaidos, stengtasi naikinti viską, kas buvo nors kiek europietiška, ypač laisvės idėją¹⁵. Propagandai pasidavė ir kultūros veikėjai, kurie Vakarų Europą pradėjo vaizduoti neigiamai. Kaip ryškiausių pavyzdį galima pateikti dabar jau prieštaringai vertinamą neoromantikę poetę Salomėją Nėrį ir jos eilėraščio „Lietuvai“ ištrauką: „Iš negandingų vakarų / Audrų perkūnijų prikrauti / Lingavo debesų laivai“. Šiame eilėraštyje išskyla Vakarų kaip prieš, karo motyvas.

Leksikografinių šaltinių apžvalga

Lietuvių kalbos sisteminiuose žodynuose Europos apibrėžimo nėra, tačiau gana didelė įvairių išvestinių formų gausa. Daugiausia derivatų pateikiama žodyne „Eurovoc“. Europos apibrėžimo ar bent jau apibūdinimo reikėtų ieškoti geografijos atlasuose ir žinynuose ar mitologijos enciklopedijose, tačiau čia būtų tik žemyno, teritorijos ar mitologinio personažo apibūdinimas. Tokia situacija greičiausiai rodo, kad pati sąvoka yra gana nauja ir dabar vartojama vietoj senojo žemyno, krikščioniškojo pasaulio (galbūt viduramžiško suvokimo reliktas), Vakarų Europos, Vidurio Europos, Rytų Europos ir pan. įvardijimų.

Euro(p) lietuvių kalboje gali atlikti kelias funkcijas: tai gali būti ne-lietuviškos kilmės prepozicinis dėmuo ar šaknis. Lietuvių kalbos žodyne (LKŽ) pateikiami tokie žodžiai su šaknimi *europ*: *europėti*, *sueuropėti*, *eu-*

¹⁴ Survilaitė, J. *Atsirėmus į platų Europos žemėlapij*. 2014. Prieiga per internetą: www.bernardinai.lt.

¹⁵ Potašenko, G. Istorijos kultūra šiuolaikinėje Lietuvoje: daugiakultūriškumo samprata visuomenėje ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos tyrimuose. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos tradicija ir tautiniai naratyvai*. Vilnius, 2009.

ropietis, europietiškas, europietiškai, europinis, europiškas, europiškai. Pavyzdžiai tik patvirtina mintį, kad šaknis *europ* yra gana nauja, nes žodžių yra nedaug, priesagų vartojama negausiai: *-ėti, -ietis, -iškas, -inis*, o lietuvių kalboje jų yra daugiau nei šeši šimtai. Panašias priesagas galima rasti ir „Eurovoc“ žodyne, bet čia esama ir kitokių, pvz., *-izmas: europeizmas*.

Be jau minėtos darybos, „Eurovoc“ žodyne nemažai atvejų, kai *euro*-žodyje eina nelietuviškos kilmės prepoziciniu dėmeniu: *eurodoleris, eurokomunizmas, eurokorporusas, eurokreditas, euroobligacija, eurorinka, euroraketa, euroskepticizmas, eurotinklas, eurotunelis, eurovaliuta*. Įdomu tai, kad šiuo atveju *euro*-lietuvių kalboje atsistoja į vieną gretą su *auto-*, *video-*, *audio-*, *aero-* ir t. t. Kaip teigia V. Rudaitienė, *euro*-kaip prepozicinis dėmuo lietuvių kalboje pradėtas vartoti palyginti neseniai ir jo atsiradimas labiausiai sietinas su integracija į Europos Sąjungą. Dažnai prepozicinis dėmuo *euro*-sudurtiniuose žodžiuose turi Europos Sąjungos ar ryšio su Europos Sąjunga leksinę reikšmę (Rudaitienė 2001, 99).

Apklausų duomenų analizė

Siekiant išsiaiškinti jaunimo požiūrį į Europos sampratą, atliktos studentų apklausos. Į projekte EUROJOS iškeltą klausimą „Kas jums yra tikroji Europa?“ atsakinėjo Vilniaus universiteto skirtingų fakultetų studentai. Humanitarinių mokslų atstovai sudarė 48 proc. visų apklaustų studentų, 52 proc. buvo gamtos ir tikslųjų mokslų atstovai. Apklausas vykdyti padėjo Vilniaus universiteto Studentų atstovybė. Iš viso nagrinėta 116 anketų¹⁶. Jose buvo stebima, kaip studentai apibūdina, suvokia Europą; žodžiai ar jų junginiai, laikantis projekto metodikos, suskirstyti į grupes pagal bendrą deskriptorių¹⁷.

¹⁶ EUROJOS projekte nagrinėjama 100 anketų. Manoma, kad jų visiškai pakanka pagrindiniams deskriptoriams išskirti.

¹⁷ Atkreiptinas dėmesys, kad tokiuose tyrimuose kognityvinei definicijai imami tik tie deskriptoriai, kurie sudaro daugiau kaip 1 procentą atsakymų, tačiau tuo atveju, kai net mažiau kaip procentas atsakymų yra reikšmingi kognityvinei definicijai, jie analizuojami ir įtraukiami į tyrimo rezultatus.

1 lentelė

Deskriptoriai	Apibūdinamieji teiginiai	Kiekybinė išraiška
Sąjunga	<i>Europos Sąjunga (27); ES (7); valstybių sąjunga (2); visų Europos šalių sąjunga, kur nėra sienų ir yra daugybė galimybių keliauti (2); Europos Unija; Bendrija; mažesnių ir didesnių šalių susibūrimas; šalių sąjunga; istoriškai susiklosčiusi žmonių bendrija; nepriklausomas šalis vienijanti sąjunga; šalių grupė; SSSR; sąjungų kova; tautų sąjunga; žmonių sąjunga; netikras, mistifikuotas ir kartu akiplėšiška įnirtingai ir neapgalvotai garbinamas konstruktas</i>	10,42 %
Žemynas	<i>žemynas (34); Europos žemynas (9); modernus, nuolat besivystantis žemynas; gausiai apgyvendintas žemynas; Senasis Žemynas; vieningas žemynas; pavyzdys kitiems pasaulio žemynams; demokratiją puoselėjantis žemynas</i>	10,21 %
Kultūra	<i>kultūra (14); daugiakultūriškumas (3); įvairios kultūros; pasaulio kultūros centras; graikų mitologija ir kultūra; kultūra, susikūrusi maišantis antikos ir krikščionybės kultūroms ir tradicijoms; senoji kultūra; gražiausias, turtingiausias kultūros gimimo vieta; savitų ir unikalių tautinių kultūrų mišinys, kuris formavo didžios pasaulio dalies kultūrinį ir politinį veidą; senovės kultūra; kultūrinis ir archeologinis paveldas; žemynas su dideliu kultūriniu paveldu; senoji Europos kultūra; kultūrų, kalbų, tautybių mišinys; kultūrinis supanašėjimas; kultūra ir senovė; Europos kultūrinis paveldas; šalių kultūros ir tradicijos; kultūros lopšys; antikos kultūra; kultūrinis regionas; Vakarų kultūra; giminingos kultūros; aukštoji kultūra; savita kultūra; valstybių kultūra ir istorija; žemyne esančių šalių kultūrų bendrieji vardikliai</i>	8,75 %
Valstybės, šalys	<i>Lietuva ir didinga jos istorija (6); daug šalių (3); Lietuva (3); šalių vieningumas (2); kiekvienos šalies tapatybės išsaugojimas; demokratinės valstybės; Vakarų valstybės; kaimyninės šalys; valstybių bendradarbiavimas; valstybės ir jų sostinės; valstybių identiteto praradimas; valstybės; viena kontinentinė valstybė; visos šalys yra unikalios ir turi savo identitetą; valstybės, kurios save priskiria Europai, tiki Europos idėja ir priklauso jai geografiškai; valstybės Europos žemyne; Europos žemyno šalys; karalystės; šalis, kuri panaši į batą (Italija); šalis, gaminanti puikias mašinas (Vokietija); šalis, kupina aristokratiškumo (Anglija)</i>	6,46 %

Deskriptoriai	Apibūdinamieji teiginiai	Kiekybinė išraiška
Istorija	<i>istorija (10); turtinga istorija (3); Europos istorija; senovės istorija; sąjunga, kurią vienija bendra bei įvairi istorija; senovė; panaši istorinė praeitis; XVIII a.</i>	3,96 %
Tradicijos ir vertybės	<i>vertybės (3); tradicijos (3); senosios tradicijos (2); bendros vertybės; tautos, vienijamos vakarietišku tradicijų bei vertybių; papročiai; įvairios tautos ir tradicijos; labai senos tradicijos ir jų tęstinumas; senos tradicijos; vakarietišku tradicijų ištakos; vertybių sąjunga; tikrųjų vertybių puoselėjimas; daugybė šalių su savo istorija ir išlaikytomis tradicijomis; tradicijas gerbianči visuomenė</i>	3,96 %
Politinės santvarkos ir ideologija	<i>demokratija (9); fašizmas; komunizmas; nacionalumas; liberalumas; utopija; konservatizmas; pilietiškumas; monarchijos; biurokratija ir popierizmas</i>	3,75 %
Ekonomika	<i>euras (4); ekonomika (2); bendra valiuta (2); euro zona (2); infliacija; ekonomikos augimas; aukšto BVP kontinentas; viena valiuta; aukšta ekonomika; bendra ekonomika; koordinuota rinkos ekonomika</i>	3,54 %
Tolerancija	<i>tolerancija (9); lygybė (8)</i>	3,54 %
Laisvas judėjimas	<i>galimybė laisvai keliauti po šalis (3); Šengeno erdvė (2); laisvas judėjimas (2); atviros sienos (2); kelionės (2); sienų nebuvimas; nevaržomas judėjimas; atvirumas</i>	2,92 %
Geografinė padėtis	<i>geografija (7); žemynas nuo Pirėnų pusiasalio iki Uralo kalnų (2); atskyrimas nuo Amerikos, Australijos, Antarktikos ir Afrikos žemynų; šalia Azijos; žemynas, kurį skalauja Atlanto vandenynas; Viduržemio jūra</i>	2,71 %
Laisvė	<i>laisvė (8); nepriklausoma valstybė; nepriklausomybė; žodžio, spaudos, judėjimo laisvė</i>	2,29 %
Bendradarbiavimas	<i>bendradarbiavimas (4); bendrystė (3); bendradarbiavimas ir geri tarpusavio santykiai (2); partnerystė</i>	2,09 %
Architektūra	<i>architektūros įvairovė; graži architektūra; Eifelio bokštas; architektūra; istoriniai pastatai ir vietos; nuostabiai gražūs senamiesčiai, išskirtinė Europos architektūra; senoji architektūra; architektūrinis paveldas; Koliziejus; išpudingi miestai</i>	2,09 %

Deskriptoriai	Apibūdinamieji teiginiai	Kiekybinė išraiška
Tautos	<i>skirtingų tautų, kalbų ir tradicijų katilas (2); tautų puodas, katilas; kiekvienos tautos indėlis; tautiniai išskirtinimai; begalė skirtingų tautų; daugiatautiškumas; visos civilizuo- tos Europos tautos, kurios nenori karo ir siekia taikos; tau- tos, kurios siekia viena kitai padėti įvairių karų ar ekono- minių, politinių katastrofų metu; daugiatautis kraštas, kur kiekviena tauta turi savo valstybę su savom tradicijom ir unikaliu mentalitetu</i>	2,09 %
Antika	<i>senoji Graikija ir Romos imperija (2); Atėnų mokslas, Ro- mos teisė ir Jeruzalės tikėjimas; antikos filosofai ir mąstyto- jai; Romos teisė; Senoji Romos imperija; antikos laikų civili- zacijos; krikščioniškas kontinentas su graikų demokratijos ir romėnų teisės pagrindu</i>	1,67 %
Teritorija	<i>geografinė teritorija (3); geografiškai apibrėžiamas darinys; Europos žemė; Europos žemėlapis; aiškiai apribota teritori- ja; tiek geografiškai, tiek kultūriškai aiškiai atskirta erdvė, besidalijanti tam tikromis vertybėmis</i>	1,67 %
Vienybė	<i>vienybė (6); tai, kas jungia europiečius į vieną visumą; vie- ninga bendruomenė</i>	1,67 %
Civilizacija	<i>Vakarų civilizacijos lopšys (2); Europos civilizacija, kurią išaugino krikščioniška tradicija; civilizacijos ištakos; civili- zacijos gimimas; Vakarų civilizacijos paminklai; civilizaci- jos židiny</i>	1,46 %
Taika	<i>taika (4); taika ir darna žemyne; be sienų ir apribojimų, be konfliktų, be kovų; taiki, vieninga, saugi erdvė</i>	1,46 %
Galimybės	<i>galimybės (4); darbo galimybės įvairiose Europos šalyse; langas į didesnę, šviesesnę erdvę</i>	1,25 %
Konfliktai ir grėsmės	<i>karai, diktatoriai, sukilimai, revoliucijos (2); karas Ukrai- noje; du pasauliniai karai; karai, kurie žemyną niokoja jau tūkstančius metų; naujos grėsmės ir iššūkiai iš islamiškojo pasaulio ir Rusijos</i>	1,25 %
Istorinės asmenybės, jų darbai	<i>Gutenbergo spausdinimo presas (2); Mocarto simfonijos; Mocartas; Haidnas; Bethovenas</i>	1,25 %
Išsilavinimas	<i>išsilavinę, garbingi žmonės (2); Bolonijos universitetas; ta- lentingi, išsilavinę žmonės; aukštas išsilavinimo lygis; išsi- lavinimas</i>	1,25 %

Deskriptoriai	Apibūdinamieji teiginiai	Kiekybinė išraiška
Draugiškumas	<i>draugiškumas (2); draugystė; vieta draugiškai gyventi, gerbti, saugoti ir skleisti savo kultūrą; draugiškas tautų ryšių palaikymas, vienas kito rėmimas</i>	1,04 %
Gerovė	<i>gerovė (4); žmogaus ir valstybės padėties gerinimas</i>	1,04 %
Išsivystymas	<i>pažanga (2); išsivystymas; tobulėjimas; progresas</i>	1,04 %
Mokslas	<i>mokslas (2); mokslo ir technologijų centras; mokslo ir meno progresas; mokslo pasiekimai</i>	1,04 %
Namai	<i>namai (4); saugumas</i>	1,04 %
Religija	<i>Europa primena kažkokią dievybę; Šventasis Raštas; religija ir religinės vertybės; vieta, kur apibrėžiamos ir nustatomos etinės normos; krikščionybė</i>	1,04 %
Žmonės	<i>daug susivienijusių gyventojų ir jokių emigrantų iš kitų žemynų; europiečiai; autochtoninių europiečių kontinentas; žmonės, kurie gyvena Europoje; jungtis tarp Europoje gyvenančių žmonių</i>	1,04 %
Mitologija	<i>Europa ir mitas apie ją (2); antikos mitai; senovės graikų mitologija</i>	0,83 %
Prieštarinai vertinamos asmenybės	<i>V. Putinas (3); Adolfas Hitleris</i>	0,83 %

Iš pateiktų duomenų matyti, kad Europos Sąjunga yra didžiausias deskriptorius. Atsižvelgiant į tai, kas buvo pasakyta kultūrinės apžvalgos skyriuje, galima matyti, kad Europoje dabar gajos idėjos – tolerancija, daugiakultūriškumas, lygybė – Lietuvai visada buvo svarbios, nepaisant požiūrio, kad Lietuva ir Europa yra tam tikros skirtybės. Tai nekeičia minties, kad kultūros ir idėjiniai panašumai svarbiausi yra tada, kai dėl jų ilgai kovota.

Jau buvo minėta, kad lietuvių kalbos sisteminiuose žodynuose *Europa* nebuvo aprašyta, nepateikti jos sinonimai, antonimai. Tačiau iš apklausų matyti, kad apklaustieji gana aiškiai tokius dalykus skiria. Turbūt geriausiai *Europos* sinonimus apibūdina sakiny: „Europos sinonimas yra draugija“. Akivaizdu, kad kaip *Europos* sinonimai gali būti *Europos Sąjunga*, *Europos žemynas*, *demokratinės vertybės*, *daugiakultūriškumas* ir t. t. Bet greičiausiai tinkamiausias sinonimas būtų *Vakarai*.

Kalbant apie antonimus irgi reikėtų pradėti nuo sakinio, paimto iš vieno apklausos atsakymo. Šis sakinyš puikiai atspindi dabartinį žmonių požiūrį: „Europa tai savotiška antitezė ne tik viskam, kas driekiasi į Rytus, bet ir Amerikai“. Iš jo ir sinonimų galima daryti prielaidą, kad *Europos* antonimai yra: *bet kuris kitas žemynas, nedemokratinės valstybės, europietišku vertybių nepripažįstančios valstybės* ir pan. Šioje vietoje įdomus Amerikos kaip priešpriešos Europai nurodymas, tai gana naujas požiūris. Lietuvių kalboje esama eufemizmų, kur Amerika turi kažko aukštesnio, tam tikros siekiamybės, o gal ir mistinę semą. Tai eufemizmai, kuriais kitaip nusakomas gimimas (*iš Amerikos parvažiuoti, amerikonas atplaukė*) ir mirtis (*į Ameriką / juodąją Ameriką važiuoti*). Greičiausiai šie eufemizmai atsirado XIX a. ir yra sietini su pirmąja emigracijos į Ameriką banga. Todėl galima suprasti, kodėl Amerika ir šiais laikais suvokiama kaip šiokia tokia priešybė Europai. XIX a. Amerika dėl socialinių aspektų buvo tapusi geresnio, laimesnio gyvenimo simboliu, o dabar šią vietą užėmė Europos Sąjunga ir joje esančios ekonomiškai stipresnės valstybės.

Atskirų diskursų analizė

Kaip minėta kultūros apžvalgoje, Europa lietuvių tekstuose pasirodo palyginti vėlai. Šioje tyrimo dalyje pateikta medžiaga, rinkta iš XIX ir XX a. tekstų ir šių dienų spaudos. Be įprasto geografinio konteksto, Europa dažniausiai minima politiniame diskurse, ypač po Lietuvos įstojimo į Europos Sąjungą 2004 m. Ir nors „Europa – pernelyg bendra sąvoka ir dėl to atrodo beprasmiška“ (Arūnas Spraunius, „Europos saulėlydis ar saulėlydis Europoje?“, Delfi.lt), „Pakapsčius giliau, paaiškėja, kad glaudesnė Europa reiškia daugybę dalykų labai dideliame žmonių skaičiui“ (Alina Bargaoanu, „ES ateitis: Jungtinės Europos Valstijos ar Disneilendas turistams iš Kinijos?“, Delfi.lt), vis dėlto atskiruose diskursuose galima išvelgti *Europos* suvokimą. Tekstų duomenys iš esmės patvirtina apklausų duomenis. Daugiausia apie Europą kalbama kaip apie Europos Sąjungą, žemyną, kultūros lopšį, istorinį vienetą, tam tikrų vertybių ištakas.

Pirmiausia aptartinas politinis diskursas. Jame ryškios kelios pozicijos: proeuropietiška, antieuropietiška, neutrali. Politiniuose tekstuose Europa dažnai pateikiama kaip demokratijos principais grindžiamas vienetasis, pavyzdžiui:

A. Paulauskas: „Didžioji Europa“ – tai kaimynų solidarumas.“ (Delfi.lt.)

V. Landsbergis: „Pastarieji keleri metai ir ypač Lietuvos pirminkavimas Europos Sąjungai, Europos vadovų viršūnių susitikimas Vilniuje išryškino ir sustatė labai svarbius taškus, kurie mums buvo žinomi, bet dabar tapo aiškūs labai plačiai. Europa bunda, Europa susivokė tikrovėje kur kas geriau negu prieš keletą metų. O tie taškai yra paprasti – dabartinė Rusija atmeta demokratiją, atmeta Europą <...>.“ (Delfi.lt.)

„Europos dvasia skleidėsi per liberaliąją humanistinę asmens orumo moralę, žmogaus teises, jomis grįstu teisiniu reguliavimu ir joms ginti steigiamomis institucijomis, kurias vainikavo Strasbūro teismas.“ (Vladimiras Laučius, „Europai stinga noro grįsti gerį galia“, Delfi.lt.)

„Toks pakylėtas pasididžiavimas – štai mes jau tikrai Europa.“ (Ginta Gaivenytė, „Eurobendrystė su pakelta arklio uodega“, Lrytas.lt.)

„Nes Europa – tai didžiulėje įtampoje tarp žinojimo ir tikėjimo, o sykiu ir tarp galios ir tikėjimo istoriškai išsiskleidusi save pagrindžiančio ir koreguojančio politinio bei moralinio individo laisvė.“ (Leonidas Donskis, „Kas vienija ES?“, Delfi.lt.)

„Trumpai kalbant, „Europos“ sąvokoje esama per daug išimčių, o pačioje Europoje – per daug svetimųjų, turinčių tuos pačius bruožus kaip ir europiečiai. Galima sakyti, kad žodis „Europa“ yra žodžių „pakantus“, „civilizuotas“ ir „šiulaukinis“ sinonimas, bet taip pat teks pripažinti, kad daugelis „europiečių“ tokie nėra.“ (Arūnas Spraunius, „Europos saulėlydis ar saulėlydis Europoje?“, Delfi.lt.)

Paskutinis teksto pavyzdys puikiai atspindi didelės politinio diskurso tekstų dalies esmę – Europa, nors vertintina teigiamai, vis dėlto lietuviams yra kiek svetima. Tai nereiškia, kad Lietuvoje yra teigiamos kitos vertybės negu „likusioje Europoje“. Lietuva dėl savo geografinės padėties ir kaimyninių šalių visą laiką buvo kultūrų sankryžoje, tolerancija jai nesvetima. Tačiau žiniasklaidoje Europa dažnai pateikiama kaip ES sinonimas ir, matyt, dėl gana vėlyvo Lietuvos įstojimo atsiradęs kiek neigiamas požiūris į ją, noras nesitapatinti, atsiribojimas nuo jos ar prielaida, kad kitiems Europos gyventojams lietuviai nėra savi:

„Nors Lietuva ir dar 9 Vidurio ir Rytų Europos valstybės jau priklauso Europos Sąjungai, nemažai daliai vakariečių Europa – tai tik Vakarų Europa.“ (Palmyra Krupenkaitė, „Nuomonė. Kiek Europoje Europų?“, Delfi.lt.)

„Be abejo, Europa – tai ne ES.“ (Arūnas Spraunius, „Europos saulėlydis ar saulėlydis Europoje?“, Delfi.lt.)

„Kad ir kiek kalbėtume, kad Europa – tai mes patys, per visą stojimo į ES laikotarpį, kai Lietuvos įstatymai ir poįstatyminiai aktai buvo derinami prie šios bendrijos reikalavimų, ir pirmąjį buvimo ES dešimtmetį, kai mūsų politikai pamėgo atsakomybę už nepopuliarius sprendimus suversti Europos nustatyti tvarakai, susiformavo kažkoks anapusinės antgamtinės mūsų gyvenimus tvarkančios jėgos įvaizdis.“ (Romas Sadauskas-Kvietkevičius, „Žiemos ir vasaros laiko likimą turi spręsti visa tauta“, Delfi.lt.)

„Niekas kol kas nenori ES mesti, tačiau niekas jos nebemyli – Europa tampa nebe tikslas, o naudos gavimo instrumentas, Europa – atpirkimo ožys, tampantis visų krizių pirmine priežastimi.“ (E. Vareikis, „Nesutapusių charakterių Sąjunga ir Naujoji Žečpospolita“, Delfi.lt.)

„Mes esame Europos viduryje ir visada būsime kitokie, nei yra Vakarai.“ (Gabrielė Valaitytė, „R. Ozolas: nesame protingiausi, geriausi, gražiausi“, Delfi.lt.)

Kitaip tariant, politiniame diskurse esama nuomonės, kad Europa yra padalyta:

„Europa, kurią simbolizavo Roma, galiausiai pasuko skirtingais keliais – Vakarų bei Rytų. Kuri Europa – vakarinė ar rytinė yra tikra, verta pasiginčyti.“ (E. Vareikis, „Kodėl Europą sukūrė Karolis Didysis, o ne Vytautas Didysis?“, Delfi.lt.)

„Galbūt ne prie fizinės „geležinės uždangos“, bet prie tam tikros uždangos, skiriančios laisvą Europą nuo mažiau laisvos Europos.“ (Monika Garbačiauskaitė-Budrienė specialiai DELFI iš Vašingtono, „Paaiškino, ko iš Europos nori V. Putinas“, Delfi.lt.)

„Po komunizmo žlugimo praėjo daugiau nei du dešimtmečiai, tačiau Europa vis dar išlieka aiškiai padalinta į dvi dalis.“ (Lrytas.lt.)

Atsiribojimą nuo Europos, tiksliau – jausmą, kad posovietinės valstybės niekada nebus lygiavertės Europos partnerės, galima vadinti neutralia pozicija. Dalyje politinio diskurso tekstų atsispindi visiškai neigiamas požiūris:

„Europos tautos jau mato, kad kryptinga „tolerancija“, o iš esmės – netolerancija religinėms, tautinėms, kultūrinėms tradicijoms, pasiekė pavojingą ribą.“ (Vytautas Visockas, „Sekmadieniniai pamąstymai. O supratimo, kodėl taip atsitiko, ar padaugėjo?“, Slaptai.lt.)

„Jis yra viešai pareiškęs, kad Europa – tai skęstantis laivas, kuriam vadovauja gėjai“ (Algimantas Čekuolis, „Vladimiras Putinas aštrina adatą“, Slaptai.lt.)

„Vakarų Europoje vyksta kultūrinis karas prieš gyvybės kultūrą, šeimą ir kitas krikščioniškasias vertybes, kurios laikomos „atgyvena.“ (Slaptai.lt.)

Žmonių komentarai po žiniasklaidoje esančiais tekstais dar kartą atspindi Europos prieštarumą. Jie yra dalies visuomenės nuomo-

nė. Pastaruoju metu matyti tendencija vartoti naujadarą „gėjropa“: „Supuvusi Gėjropa“ (komentaras iš Respublika.lt); „Myliu aš geiropą, patinka gyvent, kur gyvenu, keliauti, kur noriu, turėti bekiek galimybių susirasti darbą visoje Europoje“ (komentaras iš Vz.lt); „Valio, nėra lito, nėra Lietuvos, tegyvoja Geiropa“ (komentaras iš Ve.lt); „Bet Geiropa mus okupavo be tankų ir suteikė partinei mafijai rojų“ (komentaras iš Respublika.lt); „Tau ir į tavo panašiams „tolerastams“ – tėvynė tai „geiropa“ (komentaras iš Banga.balsas.lt). Tai Rusijoje plačiai vartojamas neigiamas Europos apibūdinimas, todėl neatmestina, kad tokie komentarai gali atspindėti tik labai mažos visuomenės dalies nuomonę.

Šiandienis neigiamas požiūris į Europą politiniame kontekste gali būti lyginamas su sovietinėje Lietuvoje išspausdintų tekstų ištraukomis: „Visos Europos kapitalistai ištiesė letenas į pasaulio dalį, kurioje gyvena šimtai milijonų žmonių, į Aziją“ rš.; „Neramus, irus ir ligūstas Europos buržuazijos gyvenimas“ rš.; „Ir štai dabar Europos kapitalistų godžios letenos išsitiesė į Kiniją“ rš. Šias ir prieš tai pateiktąsias tekstų ištraukas skiria keli dešimtmečiai, todėl nevienodos ir Europai priskiriamos blogybės. Anksčiau Europa buvo apibūdinama kaip „buržuazinė“, šiandien ji priešpiešinama tokioms vertybėms kaip šeima, tradicijos, patriotizmas. Būtina pabrėžti, kad po 2014–2015 m. įvykių Ukrainoje euroskeptikų žymiai sumažėjo ir paprastai Europa visuomenės vertinama kaip tolerancijos, daugiakultūriškumo, saugumo užuovėja, gebanti savyje sujungti daug ir įvairių žmonių:

„Europa tikrai gali būti daugiakultūriška“ (Paulius Gritėnas, „L. Donskis: Jau metas radikalų islamizmą prilyginti fašizmui“, Lrytas.lt.)

Be abejo, ir politiniame diskurse esama geografinio aspekto. Įprasta, kad Europa čia suvokiama kaip žemynas, pavyzdžiui: „Anksčiau nelegalūs migrantai Europos pakrantes bandydavo pasiekti nedideliais laiveliais ar plaustais“ (Alkas.lt.)

Nuo politinio diskurso verta pereiti prie istorinio. Pastarasis iš dalies paaiškina, kodėl šiandienų lietuvių pasąmonėje glūdi atsiribojimas nuo

kitų europiečių – istoriniai tekstai atspindi aiškų suvokimą, kad ten yra Vakarų Europa, o čia – Lietuva, tik Europos dalis, bet ne Vakarų:

„Žalgirio pergalė Vakarų Europos akyse nepaprastai iškelė Lietuvos ir Lenkijos prestižą“ rš.

„Gediminas kvietė į Lietuvą amatininkus iš Vakarų Europos kraštų ir davė jiems įvairių privilegijų“ MLTEI52.

„Ordino agentai, popiežiaus ir imperatoriaus remiami, Vakarų Europoje skelbė, jog Lietuva tebesanti pagoniška, jog lietuviai esą tikri saracėnai bei krikščionybės priešai ir t. t.“ LII138.

„Lietuva paskutinė Europoje buvo sukrikščioninta“ rš.

Bet dažniausiai Europa istoriniame diskurse iškyla kaip regionas, sietinas su tam tikrais istoriniais įvykiais, retesniais atvejais ji personifikuojama:

„III tūkstantmetyje pr. m. e. visa Europa jau plačiai pažino akmeninius įrankius, gamintus šlifavimo būdu“ rš.

„Po pirmojo pasaulinio karo visą laiką Europa sėdėjo ant parako statinės, ir ji anksčiau ar vėliau turėjo sprogti“ K. Bor.

Istorijos tekstai patys savaime turi būti objektyvūs, todėl ir Europa juose apibūdinama neutraliai, tai yra istoriniame diskurse jai nepriskiriama jokių neigiamų ar teigiamų bruožų, ji figūruoja kaip istorinis vienetas.

Kitokios nuotaikos vyrąja kultūriniame diskurse. Jau minėta, kad politiniame diskurse Europa daugiausia tapatinama su ES (tą rodo ir anketos) ir jos priimamais sprendimais, kurie gali būti vertinami prieštaringai. O kultūriniame diskurse Europa beveik visais atvejais pasirodo kaip teigiamas, siektinas idealas, kas savaime suprantama, nes kultūra vargu ar gali būti vertinama neigiamai remiantis objektyviais kriterijais. Itin retais atvejais Europai priskiriama menkavertė kultūra, tačiau tai būdingiau ideologiniams tekstams: „Vakarų Europos pūvančios kultūros garbintojai“ sp.

Kitais atvejais kultūriniame diskurse Europa yra senovinių tradicijų tąsa, grožis, vertybės, laisvė, vienybė ir, be abejo, civilizacijos lopšys:

„Europos kultūros diegus tebekalėjo stiprios romėnų kultūros tradicijos“ rš.

„Perėjo į Europos gražybes ir stebėtinumus“ Vaižg.

„Europos poezija, proza, dramaturgija įsitvirtino kaip pagrindinis vertybių matas ir „pasaulinės literatūros“ sinonimas“ rš.

„Reikėtų prisiminti, kad poetas ir rašytojas, literatūros istorikas, filosofas, vertėjas, kovotojas už laisvą žodį ir laisvą mintį, bendros Europos idėjos puoselėtojas, Lietuvos–Lenkijos santykių vizionierius, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės tradicijos aristokratas Česlovas Milošas kol kas yra vienintelis Nobelio premijos literatūros srityje laureatas, kilęs iš Lietuvos, joje gyvenęs.“ (Rūta Švedienė, „Ruošiamasi paminėti 103-ąjį Česlovo Milošo gimtadienį“, Alkas.lt.)

„Vydūnui ypatingas dėmesys buvo skirtas ir Europos dienų proga Detmoldė surengtoje konferencijoje „Europos idėja literatūroje ir kalboje“, kurios viename iš trijų pranešimų (jį skaitė Vydūno draugijos garbės pirmininkas Vacys Bagdonavičius), mąstytojas pristatytas kaip vieningos Europos idėjos pirmtakas.“ (Vacys Bagdonavičius, „Vydūno idėjinis palikimas Europai“, Alkas.lt.)

„Tačiau Europa tapo senųjų civilizacijų lopšiu.“ (Delfi.lt.)

Vienas iškiliausių lietuvių poetų Maironis savo kūryboje mini Europą kontekste, kuris lenkia laiką – Europos kaip namų, sąjungos, daugia-
tautės vietos, kur vyrauja taika, suvokimas jo eilėraščiuose ypač ryškus (Jonaitis 1994): „Ir gal laikai – nebtolimi, / Kad bus Europoj renkami / Didžios respublikos atstovai / Į bendrą seimą nuo tautų, / Visų be skyriaus pašauktų, / Išnykus tarptautinei kovai“ (ištrauka iš poemos „Mūsų vargai“).

Paminėtina ir mitologijoje išskylanti Europa, nes šis pavadinimas siejamas ne tik su žemynu ar politiniu dariniu: „Europa – graži princesė, kurią pagrobė Dzeusas, atgabeno į Kretą, ten ji pagimdė tris sūnus – Miną, Radamantą ir Sarpedoną, kurie tapo povandeninio pasaulio teisėjais“ (Delfi.lt); Europė valdė pakalinę dalį Peonijos, kurią savo vardu Europa vadino“ S. Dauk.

Mokslininkų, kultūros veikėjų tekstuose Europa netiesiogiai, bet vis dėlto atskiriama nuo kitų žemynų, gali būti suvokta kaip jų antonimas: „Iš Amerikos pirmiausiai ing Europą parvežė taboką, roputes, nasturtas, saulėgrąžas“ I. Kaip ir politiniame diskurse, čia Europa iškyla kaip vienas žemynas: „Klykuolė gyvena Europos ir Azijos šiaurinėje dalyje“ T. Ivan.

Remiantis tekstų analize galima teigti, kad politikos diskurse Europos sinonimai yra solidarumas, demokratija, žmogaus teisės, galia, laisvė, taika, saugumas, universalumas, pakantumas, civilizacija, šiuolaikiškumas, Vakarų Europa, Europos Sąjunga. Neigiamame kontekste Europa vadinama atpirkimo ožiu, neaiškia atgamtinė jėga, skęstančiu laivu, Gėjropa, ją apibūdina žodis netolerancija. Europos antonimais gali būti Rytų Europa, mažiau laisva Europa.

Istoriniame kontekste Europos sinonimai yra Vakarų Europa, visa Europa, antonimas – Rytų Europa.

Kultūriniame diskurse Europos sinonimais tampa daugiakultūriškumas, daugiakalbystė, idėja, senų tradicijų ir civilizacijos lopšys, grožis, vertybės, laisvė, vienybė. Neigiamame kontekste vartojamas antonimas supuvusi kultūra.

Apibendrinimas

Atsižvelgiant į apklausų ir tekstų duomenis, darytina išvada, kad Europa šiuolaikiniams lietuviams daugiausia asocijuojasi su **politikos sfera**: pirmiausia tai yra Europos Sąjunga, vienijanti įvairias laisvas valstybes ir žmones; kurioje vyrauja taika, saugumas, teisingumas; grindžiama demokratija, humanistinėmis idėjomis; kurią netgi galima suvokti kaip vieną didelę, vieningą valstybę; kartais tapatinama tik su Vakarų Europa.

Antroje vietoje yra Europos kaip **geografijos** reiškinio suvokimas: tai yra žemynas; šalia Azijos; ir atskirtas nuo kitų žemynų: Amerikos, Australijos, Antarktidos, Afrikos; besiplečiantis nuo Pirėnų pusiasalio iki Uralo kalnų.

Europa lietuviams asocijuojasi su **kultūros sfera**, jiems tai: turtinga, sena kultūra arba įvairių kultūrų, tautų, kalbų, papročių simbiozė; turinti didelį paveldą; gausias ir senas tradicijas, įvairią architektūrą; prisimenama ir princesė Europa, mitologijos veikėja.

Taip pat Europa suvokiama kaip **buitinė gerovė**: tai civilizacijos lopšys; turintis bendrą valiutą ir ekonomiką; atveriantis dideles galimybes.

Lietuviams aktuali **socialinė sfera**. Europa jiems yra vieninga bendruomenė; grindžiama tolerancija ir lygybe; bendradarbiavimu.

Didelei daliai lietuvių Europa pirmiausia siejama su jos **istorija**, kuri paprastai apibūdinama kaip turtinga.

Be apklausų ir tekstų duomenų bendrumų, esama ir skirtumų. Įdomu pastebėti, kad skirtumų atsiranda, kai prasideda anksčiau minėtų sutapimų vertinimas. Vieni iš ryškesnių skirtumų yra: Vakarų Europos nenoras pripažinti posovietinio bloko valstybių kaip sau lygiaverčių, taip pat Vakarų Europos nenoras laikytis tradicinių vertybių ir savo „vienintelį teisingų“ vertybių primetimas kitiems. Pagrindinis skirtumas tarp apklausų ir tekstų – apklausų dalyviams labai svarbu identiteto, kultūros išsaugojimas, o tekstuose tokios mintys iškeliamos tik antieuropietiška kontekste.

Apklausose pastebimas gyvesnis reagavimas į pastaruosius Europoje vykstančius įvykius, kurie žiniasklaidoje nušviečiami, apmąstomi keliomis dienomis vėliau, nei žmonės susipažįsta su informacija. Apklausose buvo rasta ir antiimigracinių (ypač iš Afrikos ir islamo kraštų) ir antiislamiškų idėjų. Taip pat gana ryškus karo Ukrainoje šešėlis, kurį žiniasklaida stengiasi sumažinti iki konflikto lygio.

Lyginant apklausas ir tekstų duomenis išryškėjo gana įdomi priešpriešų grupė: Lietuva nelygu Vakarų Europa ir Lietuva nelygu Rytų Europa („Mes esame Europos viduryje ir visada būsime kitokie, nei yra Vakarai“ (Gabrielė Valaitytė, „R. Ozolas: nesame protingiausi, geriausi, gražiausi“, Delfi.lt)). Tokių minčių galima rasti ir tekstuose, ir studentų atsakymuose. Greičiausiai šioms priešpriešoms kelią grindžia gana gyva istorinė ir kultūrinė atmintis, jau buvo minėta, kad Lietuva istoriškai ir

kultūriškai požiūrį į pasaulį perėmė iš skirtingų kultūrų. Iš esmės Lietuvoje susiduria ir Vakarų, ir Rytų, ir Šiaurės kultūros, dėl to gana akivaizdus ir suvokimas, kad nesame nei Rytų, nei Vakarų Europa.

Kognityvinė definicija

Kaip matyti, lietuvių Europos suvokimą formuoja istorinė atmintis, literatūra, mokykla, bet didžiausią įtaką šiuolaikiniam suvokimui daro žiniasklaida. Kadangi lietuvių kalboje sisteminių žinių apie *Europą* beveik nėra, iš studentų atsakymų ir tekstų lyginimo lietuvių Europos kognityvinė definicija galėtų būti tokia:

Europa – tai esantis žemyne, besidriekiančiame nuo Pirėnų pusiasalio iki Uralo kalnų, civilizacijos lopšys su turtinga istorija, įvairių kultūrų, tautų, kalbų, papročių simbioze, gausiu paveldu, įvairia architektūra, vieninga bendruomene, grindžiama tolerancija ir lygybe, bendradarbiavimu, demokratija, humanistinėmis idėjomis, kurią netgi galima suvokti kaip vieną didelę valstybę, kurioje vyrauja taika, saugumas, teisingumas, ir vienijančią įvairias laisvas valstybes ir žmones, turinčią bendrą valiutą ir ekonomiką, atveriančią dideles galimybes.

Šaltiniai

Alkas.lt

Balsas.lt

Delfi.lt

Lkz.lt

Lrytas.lt

Respublika.lt

Slaptai.lt

Ve.lt

Vz.lt

Santrumpos

I – Laurynas Ivinskis

K. Bor – Kazys Boruta

Kp – Kupiškis.

Kt – Keturvalakiai, Vilkaviškio r.

L – Lietuviškos ir angliškos kalbų žodynas. Sutaisė Antanas Lalis. Trečias, iš naujo taisytas ir gausiai papildytas, spaudimas. Chicago 1915

MLTE – Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija, t. I–III. Lietuvos TSR Mokslų akademija. Vilnius, 1966–1971

rš. – vertimų ir šiaip mažiau teišsiskiriančių raštų žodis ar sakiny

S. Dauk – Simonas Daukantas

sp – spaudos žodis ar sakiny

T. Ivan – Tadas Ivanauskas

Vaižg. – Vaižgantas (Juozas Tumas)

Literatūra

Augustyniak, U. Wielokulturowość Wielkiego Księstwa Litewskiego i idea tolerancji, a praktyka stosunków międzywyznaniowych w XVI–XVIII. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos tradicija ir tautiniai naratyvai*. Vilnius, 2009.

Bairašauskaitė, T. Vietinis komponentas sociokultūrinės tapatybės konstrukcijose (istoriografinis kontekstas). *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos tradicija ir tautiniai naratyvai*. Vilnius, 2009.

Bartmiński, J., Tokarski, R. Językowy obraz świata i spójność tekstu. *Teoria tekstu*. Wrocław, 1986.

Bartmiński, J. Czym zajmuje się etnolingwistyka. *Akcent*. Wrocław, 1986, Nr. 4(26).

Bartmiński, J. *Językowe podstawy obrazu świata*. Lublin, 2007.

Gudavičius, A. *Etnolingvistika*. Šiauliai, 2009.

Gudavičius, E. *Lietuvos istorija*. Vilnius, 1999.

Gudavičius, E. Tautinės lietuvių savimonės lygis XIV a. pabaigoje. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos tradicija ir paveldo „dalybos“*. Vilnius, 2008.

Jonaitis, M. *Poetas ir visuomenė XIX–XX amžių sankirtose*. Klaipėda, 1994.

Jovaišas, A. Literatūra rusėnų kalba. *Lietuvių literatūros istorija XIII–XVIII amžiuje*. Vilnius, 2003.

Potašenko, G. Istorijos kultūra šiuolaikinėje Lietuvoje: daugiakultūriškumo samprata visuomenėje ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos tyrimuose. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos tradicija ir tautiniai naratyvai*. Vilnius, 2009.

Rudaitienė, V. Žodžiai su prepoziciniais nelietuviškos kilmės dėmenimis. *Lituanistica*. 2001, Nr. 2(46).

Survilaitė, J. Atsirėmus į platų Europos žemėlapi. 2014. Prieiga per internetą: www.bernardinai.lt

Temčinas, S. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos rusėniškoji literatūra kaip kultūrinės integracijos modelis. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos tradicija ir tautiniai naratyvai*. Vilnius, 2009.

CONCEPT OF EUROPE IN CONSCIOUSNESS OF THE LITHUANIANS

MARIUS SMETONA

Summary

Keywords: cognitive definition; discourse; concept; Europe; survey; culture.

Specific studies on the concept of Europe in Lithuanian are largely absent. The few studies that can be found in relation to the subject are a linguistic article by V. Rudaitienė and a book by N. Putinaitė “Trys lietuviškos Europos. Tauta, Europa, ES dabartinėje tapatybėje” (*Three Lithuanian Europes: the Nation, Europe, the EU in Modern Identity*) in which the author addresses the development of Lithuanians’ European identity from the perspectives of culture, philosophy and political science. It is therefore impossible to formulate what Europe is to each Lithuanian and thus a separate study needs to be conducted to address this question.

Based on the data obtained from surveys and texts, a conclusion can be drawn that contemporary Lithuanians mostly associate Europe with the field of politics, with a geographical phenomenon, culture, household welfare, social sphere, and history. Respondents also emphasise the aspects of ideology and the nation, whereas the military or religion are virtually never

referred to. Apart from similarities in survey and textual data, there are differences when it comes to the assessment of the above-mentioned unanimities.

Lithuanians’ perceptions of Europe are shaped by historical memory, literature, and schools, however, the greatest role in the contemporary conception of Europe is played by mass media. The acquired data and its analysis leads to the conclusion that for Lithuanians Europe is a cradle of civilisation that geographically stretches from the Iberian Peninsula to the Ural Mountains and that is defined by a rich history, a symbiosis of a different cultures, nations, languages and customs, rich heritage, diverse architecture, a united community based on tolerance and equality, cooperation, democracy, and humanistic ideas. Europe can even be perceived as one large state where peace, security and justice prevail, a state that unites various independent countries and people, shares common currency and economy, and provides great opportunities.

Įteikta 2016 m. sausio 21 d.